UNIVERSITATEA BUCUREȘTI
FACULTATEA DE LITERE

EMIL IONESCU

ASPECTE ALE SENSULUI ȘI ALE REFERINȚEI ÎN SEMANTICA MODERNĂ. ADEVĂR ȘI LIMBĂ NATURALĂ

— Rezumatul tezei de doctorat —

Conducător științific:
Prof. dr. doc EMANUEL VASILIU
Membru al Academiei Române

287,395

BUCUREȘTI, 1992

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU" IAȘI
II 287.395

B.C.U.- IASI 506096

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

UNIVERSITATEA BUCUREŞTI
Secretariatul

Nr. 6236 din 22.04.1992

Către,

_____

_____

Vă facem cunoscut că în ziua de 22 MAI 1992,
ora 12,00 în sala (~~sala~~) CONSILIU a(l)
Facultăţii de LITERE din Bucureşti,
va avea loc susţinerea publică a tezei de doctorat de către
EMIL IONESCU cu tema:

ASPECTE ALE SENSULUI ŞI ALE REFERINŢEI ÎN SEMANTICA MODERNĂ.
ADEVĂR ŞI LIMBĂ NATURALĂ.

în vederea obţinerii titlului de doctor în filologie.

In conformitate cu Instrucţiunile privind conferirea titlurilor ştiinţifice în R.S.România, aprobate prin Ordinul Ministrului Învăţământului nr.18 din 19 ianuarie 1968, vă trimitem rezumatul tezei de doctorat cu rugămintea de a comunica în scris observaţiile dumneavoastră pe adresa: Universitatea Bucureşti, Secretariat - doctorat, B-dul M.Kogălniceanu nr.64 şi a participa la susţinerea tezei.

P. RECTOR,
Prof.dr. Emil Constantinescu

SECRETAR-ŞEF,
Maria Cîrnel

801.54 | 048 | = 59.0
14-2-94
B. C. U. „M. EMINESCU"
— I A Ş I —
ob-739063

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

1. Introducere

Lucrarea este monografia unui curent logico-lingvistic. Curentul s-a manifestat într-o formă relativ unitară în intervalul 1965-1976, iar eforturile receptării lui se înregistrează până către sfîrşitul deceniului trecut. Reprezentanţii curentului sînt personalităţi ale comunităţii ştiinţifice americane: Donald Davidson, John Wallace, Gilbert Harman. Fiecare este, în acelaşi timp, filosof, logician şi lingvist. Apartenenţa ultimului la curentul al cărui iniţiator este Davidson, este mai problematică.

Prima referinţă (tangenţială) a lui Harman la ideile lui Davidson este critică. De asemenea, Harman este primul din grup care supune tezele programului davidsonian unei critici globale (cf. Harman 1974). Dar între aceste date, Harman scrie două foarte importante articole programatice (Harman 1972a, 1972b). Prin ele, ideile lui Davidson cunosc substanţiale exemplificări şi clarificări.

Programul celor trei este un proiect de investigare a limbii naturale cu metode formale, mai precis logice. Deoarece sursa principală de inspiraţie este definiţia conceptului de adevăr dată de către Alfred Tarski, primul capitol al lucrării descrie demersul prin care savantul polonez ajunge la această definiţie. Capitolul al II-lea cuprinde o discuţie detaliată a tezelor asumate în primul rînd de către Davidson.

Din aceste teze, decurg realizări şi propuneri: o anumită analiză a enunţurilor indirecte şi a propoziţiilor acţionale, o anumită concepţie despre noţiunea de formă logică. Capitolul al III-lea se ocupă de receptarea programului şi consemnează principalele tipuri de reacţii critice la adresa acestuia. În esenţă, capitolul este o pledoarie pentru validitatea programului.

În capitolul al IV-lea, programul este supus unei analize critice. Sînt discutate, din acest unghi, concepte cardinale cum ar fi cele de limbaj, termen semantic primitiv, sens, testabilitate empirică. Capitolul al V-lea urmăreşte să dea substanţă unei sugestii formulate de către Davidson. Capitolul se doreşte a fi, de fapt, o aplicaţie, căci propune o ipoteză (consistentă cu exigenţele programului) de analiză a aşa-numitelor adjective "atributive". Ultimul capitol are caracter retrospectiv şi înregistrează realizările şi

nerealizate întregului demers, plasînd programul davidsonian în contextul teoriilor concurente referitoare la natura sensului.

S-au folosit în lucrare mai multe metode. Una este aceea descriptiv-istorică. Prin ea, s-au izolat tezele definitorii ale curentului şi s-au consemnat raporturile logice dintre ele. S-a urmărit constant explicitarea tuturor supoziţiilor, şi aceasta deoarece articolele lui Davidson (în mod special) sînt studii de o mare densitate. Unele afirmaţii importante nu sînt explicit justificate. A fost astfel necesară o reconstrucţie "a părţii de aisberg aflate sub apă".

Dimensiunii descriptive i s-au adăugat o necesară contextualizare istorică şi, de asemenea, atenţia la succesiunea temporală a articolelor. S-au putut astfel observa semnele unor deplasări de accent privind obiectivele şi priorităţile programului. Totodată, s-a putut înregistra constituirea efectivă a teoriei.

O altă metodă utilizată în lucrare este axiomatizarea. Ea a fost aplicată eşantioanelor de limbă naturală studiate, şi anume: condiţionalul-optativ, interogaţia, imperativul, viitorul indicativului, conjunctivul şi contextele indirecte. Axiomatizarea s-a făcut într-un limbaj al logicii predicatelor de ordinul întîi (cu variabile multi-sortate), suplimentat cu operatori modali.

Axiomatizarea a fost precedată, acolo unde a fost nevoie, de dezambiguizarea structurilor lingvistice discutate. Dezambiguizarea a constat în identificarea spectrului de valori semantice acoperit de o anumită structură lingvistică (de pildă viitorul intenţional, viitorul imperativ şi viitorul predictiv).

Originalitatea rezultatelor obţinute prin aplicarea acestor metode nu se poate aprecia decît în context, şi de aceea ea va fi semnalată pe parcursul expunerii.

2. Definiţia tarskiană a conceptului de adevăr

Alfred Tarski a propus, într-un articol apărut în 1936, o definiţie a adevărului (cf. Tarski, 1972). El a afirmat că definiţia sa intenţionează să fie conformă cu schiţa de definiţie a aceluiaşi concept, avansată de către Aristotel. Dorinţa lui Tarski este ca noua definiţie să fie mai riguroasă.

Orice termen are atît o intensiune (care este sensul sau

înțelesul), cît și o extensiune (care este clasa de obiecte cărora termenul li se poate aplica). O definiție vizează intensiunea. Înainte de a se opri asupra intensiunii termenului adevărat, Tarski dorește să precizeze extensiunea acestuia. Pentru savantul polonez, extensiunea este clasa propozițiilor dintr-un anumit limbaj.

O definiție este un enunț de echivalență, prin intermediul căruia termenul supus definiției este echivalat cu o perifrază sau cu un alt termen. Enunțul definițional are așadar nevoie, pentru a fi formulat, de un limbaj. Conform lui Tarski, ingredientele de limbaj necesare pentru definirea adevărului trebuie să fie termenul propoziție, un mecanism pentru identificarea unei propoziții și o expresie a echivalenței. Cel mai obișnuit mecanism de identificare a unei propoziții este perechea de ghilimele :

(1) Propoziția "Cerul e albastru".

(2) Propoziția "Liliacul a înflorit".

Ca expresie a echivalenței, Tarski alege, în mod firesc, sintagma "dacă și numai dacă" (prescurtat "ddacă"), familiară celor ce folosesc jargonul logico-matematic. Cu aceste ingrediente definiționale, Tarski presupune că sînt îndeplinite condițiile pentru a da o definiție a adevărului, prin care să se capteze atît ceea ce afirmă definiția aristoteliană, cît și ceea ce se crede în mod obișnuit că este adevărul. Definiția avută în vedere de Tarski are următoarea schemă:

T Propoziția "p" este adevărată ddacă p.

Pentru cazuri concrete "se va deduce" din această schemă definițională ce este adevărul unei propoziții oarecare. De exemplu :

T(1) Propoziția "Cerul e albastru" e adevărată ddacă cerul e albastru.

Demersul de definire a adevărului nu se încheie însă aici. Tarski consideră că această schemă trebuie să satisfacă trei condiții: să fie formal corectă, să fie material adecvată și să fie conformă cu principiul terțiului exclus. La acest nivel al expunerii, se pot da lămuriri doar despre primele două exigențe.

Corectitudinea formală a schemei T înseamnă imposibilitatea ca din ea să fie deduse afirmații contradictorii. Dacă, prin urmare, pentru o propoziție oarecare "q", schema T permite o definiție de tipul:

T(q) Propoziția "q" este adevărată ddacă "q" nu este

adevărată.
atunci aceasta înseamnă că schema T nu este formal corectă.

Adecvarea materială presupune distincţia dintre conceptul general de adevăr şi conceptul de adevăr pentru o propoziţie enunţată. T(1), de pildă, arată ce înseamnă adevărul "particular" al enunţului (1). Dar enunţul (1) aparţine limbii române, şi Tarski este interesat cu îndreptăţire de ceea ce este adevărul pentru oricare dintre enunţurile unui limbaj. Acesta este tocmai conceptul general de adevăr. Precizarea este importantă, deoarece ea marchează limita de generalitate proprie acestui concept. Tarski consideră că nu se poate avansa dincolo de această treaptă şi că nu se poate vorbi cu sens despre adevăr în mod absolut. Maxima generalitate a conceptului de adevăr este rezumabilă în expresia "adevărat în L", unde L este o limbă (sau un limbaj) oarecare. În aceste condiţii, exigenţa de adecvare materială impusă definiţiei adevărului înseamnă lucrul următor: o definiţie a adevărului este material adecvată ddacă din definiţia adevărului pentru L se poate deduce adevărul particular al oricărui enunţ din L. Relaţia dintre definiţia adevărului pentru L şi definiţia adevărului pentru orice enunţ din L trebuie să fie agadar o relaţie de consecinţă logică.

Cu aceste precizări, Tarski, conectează schema T la cadrul lingvistic cel mai familiar: o limbă naturală oarecare. El constată însă că schema T nu îndeplineşte nici condiţia de corectitudine formală, nici exigenţa de adecvare materială. Filosoful polonez demonstrează, mai întîi, că schema T permite deducţii contradictorii. Apoi el arată că, în ciuda aparenţelor, schema nu permite inferenţe care să fie definiţii ale adevărului pentru propoziţiile limbii. Tarski apreciază că toate acestea se petrec din cauza cadrului lingvistic special care este o limbă naturală. Conform savantului polonez, corectitudinea formală depinde de superioritatea de tip logic (în sensul lui Russell) a metalimbajului definiţional, în raport cu limbajul pentru care este dată definiţia adevărului. Tarski susţine însă că limbile naturale nu ascultă de ierarhia tipurilor logice. Limbile naturale deci sînt inevitabil deschise paradoxurilor. În acelaşi timp, Tarski consideră că adecvarea materială este o chestiune care se pune atunci cînd dispunem de o procedură de determinare a conceptului de propoziţie. În limba naturală însă, crede Tarski, nu se poate elabora o asemenea procedură.

Consecvent cu aceste teze, filosoful polonez conchide că o

definiţie formal corectă şi material adecvată a adevărului pentru o limbă naturală este imposibilă. Atenţia lui Tarski se îndreaptă astfel către acele limbaje, al căror tip logic este determinabil şi pentru care se poate decide cu rigoare în fiecare caz ce este o propoziţie. Aceste limbaje sînt limbajele artificiale.

Pentru un asemenea tip de limbaj, Tarski construieşte, cu titlu de exemplu, o definiţie a adevărului. Demersul constă în construcţia unui metalimbaj în care urmează a se formula definiţia. Metalimbajul, în partea lui semantică, e alcătuit din termeni care traduc termenii limbajului-obiect (limbajul-obiect fiind limbajul pentru care se construieşte definiţia adevărului). Distincţia limbaj-obiect/metalimbaj şi superioritatea de tip logic a ultimului exclud posibilitatea de apariţie a paradoxelor şi asigură corectitudinea formală a definiţiei.

Metalimbajul este axiomatizat. El conţine un set de axiome împrumutate dintr-un sistem logic suficient de dezvoltat şi un număr de reguli de deducţie, în baza cărora se obţin teoremele. Acestui corp axiomatic i s-ar putea da numele de "ansamblu de axiome generice", deoarece reprezintă osatura logică a metalimbajului. Tarski precizează că dacă metalimbajul traduce un limbaj-obiect care nu aparţine unei discipline matematizate, el va trebui să mai conţină şi axiomele specifice ale disciplinei respective.

Indiferent de acest aspect, rămîne însă important faptul că axiomatizarea unui limbaj este structural conectată cu problema adevărului. Dacă metalimbajul traduce limbajul-obiect, şi dacă axiomele împreună cu teoremele reprezintă corpul propoziţiilor adevărate, aceasta înseamnă că noţiunea de adevăr este deja captată. Definiţia este prin urmare deja obţinută.

Aici intervine relevanţa celei de-a treia exigenţe impuse definiţiei adevărului: conformitatea cu principiul terţului exclus. Orice axiomă sau teoremă este o propoziţie adevărată, dar nu şi reciproc. Există propoziţii care sînt adevărate fără să fie în acelaşi timp axiome sau teoreme. Necesitatea unei definiţii a adevărului se impune astfel cu pregnanţă.

În discuţie intervin, în aceste condiţii, axiome de un tip nou: axiomele semantice. Un limbaj artificial conţine, de regulă, un ansamblu de propoziţii elementare (numite "atomice") şi un nu-

măr, teoretic infinit, de propoziţii complexe obţinute din primele prin operaţii de conectare. Dacă numărul propoziţiilor atomice este infinit, atunci metalimbajul va defini, printr-un set de axiome corespunzătoare, adevărul fiecăreia dintre acestea. Şi împreună cu axiomele adevărului pentru conectori, se va putea obţine o definiţie explicită şi recursivă a adevărului, conformă cu toate cele trei exigenţe. Problema e însă că nu orice limbaj artificial conţine un stoc finit de propoziţii atomice. În aceste împrejurări, baza însăşi a procedurii recursive este afectată şi recursivitatea devine inoperantă. Este chiar cazul formei de limbaj-obiect cu care lucrează Tarski. Pentru ca procedura de definiţie a adevărului să rămînă recursivă, devin necesare descoperirea unui alt stoc de expresii în număr finit şi utilizarea unui concept de o generalitate superioară celui de adevăr, el însuşi susceptibil de o definiţie recursivă. Tarski afirmă că acest concept este cel de satisfacţie (a unei funcţii de către un număr oarecare de obiecte).

Mulţumită acestui nou concept, filosoful polonez va putea să construiască axiome semantice pentru părţile componente ale unei propoziţii: pentru nume proprii şi pentru predicate. Tot datorită acestei noţiuni, definiţia adevărului va deveni definiţia satisfacţiei pentru o clasă anume de expresii: propoziţiile. Condensînd etapele demersului şi reţinînd doar rezultatul, interpretarea satisfacţională a adevărului este la Tarski următoarea: o propoziţie, este adevărată ddacă orice şir infinit de obiecte o satisface şi falsă dacă nici un şir infinit de obiecte nu o satisface. Definiţia obţinută este formal corectă, material adecvată şi conformă cu principiul terţiului exclus.

Tarski a cerut mereu în scrierile sale ca metalimbajul semantic să fie superior ca tip logic limbajului-obiect. Exigenţa aceasta este cunoscută sub numele de "bogăţie esenţială" (a metalimbajului). Superioritatea de tip logic a metalimbajului rămîne, pentru Tarski, condiţia crucială pentru ca demersul să poată accede la ceea ce logicianul polonez denumeşte definiţia explicită a adevărului.

Nu este însă mereu cu putinţă ca această exigenţă să fie satisfăcută. Uneori, cardinalele tipului logic avut de limbajul-obiect şi de metalimbaj nu pot fi decît egale. În aceste împrejurări, setul de axiome ale satisfacţiei nu mai reprezintă o definiţie explicită a adevărului, ci mai puţin. Axiomele semantice devin acum o definiţie implicită sau o teorie a adevărului.

Deosebirea dintre definiţia explicită a adevărului şi teoria lui este subtilă dar exactă. Detaliile ei tehnice nu pot fi descrise aici (cf. teza de doctorat, p. 34-43). În programul davidsonian, această deosebire joacă un rol important, nu numai din punct de vedere tehnic, ci şi din unghi filosofic.

3. Programul davidsonian

Problema centrală a programului davidsonian este abilitatea unui individ de a utiliza un idiom. O teorie ce descrie şi explică această abilitate e obligată să satisfacă anumite exigenţe. Pentru Davidson, exigenţele sînt următoarele:

(i) teoria trebuie să fie capabilă a defini un predicat (predicat în sens logic, nu lingvistic), cu ajutorul căruia să se poată delimita clasa tuturor propoziţiilor cu sens dintr-un anumit limbaj;

(ii) ea trebuie, de asemenea, să indice sensul fiecărei propoziţii din acel limbaj, adică să ajungă a preciza ce spune, de fapt, fiecare propoziţie;

(iii) indicarea sensului pentru fiecare propoziţie în parte trebuie făcută în aşa fel, încît să se arate că el e funcţie de sensul părţilor componente propoziţionale şi, în acelaşi timp, funcţie de modul de dispunere a acestor părţi într-o anumită configuraţie.

Prima exigenţă este similară cu condiţiile de gramaticalitate şi de normalitate semantică formulate în lingvistica transformaţională. Ea nu coincide însă cu nici una dintre ele. Faptul de a avea sens presupune gramaticalitatea şi deci înseamnă mai mult. În acelaşi timp, faptul de a avea sens înseamnă doar uneori normalitate semantică, în sensul semanticii Katz-Fodor-Postal.

Şi prin a doua exigenţă, programul davidsonian se dovedeşte mai ambiţios. Se cere teoriei să furnizeze sensul fiecărei propoziţii dintr-un limbaj. Dacă teoria îndeplineşte această cerinţă, se spune despre ea că este scrutabilă. Componenta semantică a lingvisticii transformaţionale nu este însă scrutabilă. Semantica transformaţională furnizează numai reprezentări de sens pentru propoziţii, şi nu sensul însuşi al acestora.

A treia exigenţă constituie, pe de-o parte, o rafinare a ce-

lei de-a doua, iar, pe de altă parte, stabileşte o conexiune semnificativă între cerinţele precedente. I se impune teoriei să furnizeze sensul oricărei propoziţii într-un mod compoziţional. Formularea acestei exigenţe se justifică prin faptul, empiric evident, că resursele care constituie abilitatea lingvistică sînt limitate şi nu infinite. Într-un mod neîntîmplător însă, cea de-a treia cerinţă este formulabilă şi în felul următor: predicatul cu ajutorul căruia se delimitează clasa propoziţiilor cu sens dintr-un limbaj trebuie să fie astfel definit, încît din definiţia lui să poată fi deduse specificări ale sensului avut de fiecare dintre propoziţiile limbajului.

Reformulînd în acest chip ultima exigenţă, două dintre aspectele sale mai puţin evidente se luminează mai bine. În primul rînd, devine clar că a privi sensul propoziţional, din unghiul ipotetic al naturii sale compoziţionale, înseamnă a susţine că între conceptul de sens pentru un limbaj şi conceptul de sens pentru oricare dintre propoziţiile limbajului există o relaţie. În al doilea rînd, se vădeşte că această relaţie este o relaţie de consecinţă logică.

Teoria imaginată în programul davidsonian devine astfel o teorie axiomatică a abilităţii lingvistice. Conceptul de sens pentru întregul limbaj urmează a fi captat printr-un ansamblu de propoziţii care sînt axiomele. Din axiome, se obţin prin reguli de deducţie alte propoziţii, tot adevărate, ce vor specifica sensul fiecărei propoziţii din limbajul studiat. Propoziţiile care precizează sensul se vor numi t e o r e m e.

Orice sistem axiomatic e alcătuit dintr-un număr finit (şi de obicei redus) de axiome. Axiomele care captează conceptul de sens pentru un limbaj trebuie şi ele să se conformeze aceluiaşi canon. Dar satisfacerea acestei condiţii nu este chiar o problemă de rutină. Aşa cum se prezintă în acest moment proiectul teoriei, exigenţa privitoare la numărul finit de axiome intră în conflict cu supoziţia referitoare la natura însăşi a limbajului. Această supoziţie este că limbajul este un fenomen finit, dar cu realizări infinite. Conflictul ia astfel forma următoare: dacă numărul de axiome e finit, numărul de teoreme va fi la fel, căci din ansamblul axiomelor nu decurge de la sine ideea că va fi posibilă deducţia cîte unei teoreme pentru sensul fiecărei propoziţii din limbajul cercetat. Teoria nu va fi deci o teorie a sensului pentru un limbaj, ci doar pentru o parte a acestuia. În aceste condiţii, se

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

poate spera că s-ar obține o definiție a sensului pentru un limbaj, făcînd conjuncția definițiilor formulate pentru fiecare propoziție a limbajului analizat. O asemenea operație ar avea două avantaje: conjuncția ar reprezenta definiția noțiunii de sens pentru întregul limbaj-obiect. În același timp, raportul dintre setul axiomatic și definiția sensului pentru o anumită propoziție a limbajului-obiect s-ar prezenta ca un raport de consecință logică. Însă acum setul axiomelor devine infinit, deoarece numărul însuși de propoziții din limbajul-obiect e astfel. Respectînd supoziția despre realizările limbajului, se intră așadar în conflict cu exigențele axiomatizării. Remediul acestei aporii îl constituie apelul la conceptul de recursivitate. Astfel, teoria prezintă două caracteristici fundamentale: ea trebuie să fie axiomatică și recursivă.

Exigențele impuse teoriei prefigurează deja o formă a acesteia. Au rămas însă în suspensie două lucruri: alegerea acelui predicat, care va ajuta să se delimiteze clasa tuturor propozițiilor cu sens, și definirea lui într-o manieră recursivă. Davidson arată că un candidat evident pentru amîndouă operațiile este sintagma "... exprimă sensul că...". Punctele de suspensie indică faptul că există locuri goale ce urmează a fi completate. Fie de pildă propoziția:

(3) There is an unique president of The United States in 1992.

Specificarea sensului ei se va face printr-o metapropoziție corespunzătoare, aparținînd teoriei:

M(3) Propoziția (3) exprimă sensul că există un singur președinte al Statelor Unite în 1992.

Dacă M(3) este o teoremă, o teorie ce utilizează predicatul mai sus-indicat (pe care îl definește recursiv), va fi, din punctul de vedere davidsonian, o teorie adecvată a sensului.

Dar Davidson dorește o teorie care să fie exprimată într-un limbaj extensional, iar conectorul "exprimă sensul că" este intensional. Pentru acest motiv, filosoful american alege o cale ocolită. Ea constă în reducția conectorului intensional la un alt predicat. Predicatul în cauză este tocmai "(este) adevărat". Schema de axiomă prin care se specifică sensul unei propoziții ajunge astfel să fie redusă la schema definițională a conceptului de adevăr propusă de Tarski. Pentru cazul propoziției (3), de pildă, reducția

înseamnă reformularea metapropoziţiei M(3) după cum urmează:

T(3) Propoziţia (3) este adevărată ddacă există un singur președinte al S.U.A. în 1992.

Davidson susţine că T(3) face, în mod indirect, ceea ce face în mod direct M(3). Avantajele reducţiei sînt însă numeroase şi vin în întîmpinarea exigenţelor impuse teoriei sensului: axiomele satisfacţiei sînt în număr finit şi acest fapt concordă cu ipoteza că memoria semantică a vorbitorilor este limitată. Definiţia recursivă a adevărului permite interpretarea oricărei propoziţii, ceea ce este în consens cu disponibilitatea oricărui vorbitor de a înţelege o propoziţie niciodată auzită înainte. Limbajul în care e formulată definiţia adevărului este un limbaj extensional. Toate acestea îl conduc pe Davidson la o celebră asumpţiune: a cunoaşte sensul unei propoziţii înseamnă a cunoaşte în ce condiţii este adevărată propoziţia.

Reducţia explicativă sens - condiţii de adevăr nu înseamnă totuşi că Davidson preia ca atare schema definiţională a lui Tarski. Există mai multe puncte importante ce marchează deosebiri esenţiale între cele două demersuri; aceste puncte sînt distincţia între definiţia şi teoria adevărului, distincţia între adevăr "absolut" şi "adevăr relativizat", problema extensionalităţii şi poziţia faţă de conceptul de traducere.

(i) Definiţia vs. teoria adevărului

Definiţia explicită a adevărului se bazează pe superioritatea de tip logic a metalimbajului faţă de limbajul-obiect. Această superioritate înseamnă existenţa în metalimbaj a unei categorii de variabile fără corespondent în limbajul-obiect. Davidson a înţeles raţiunea pentru care Tarski a formulat această exigenţă. Dar Davidson e interesat de o teorie a sensului construită ca teorie a adevărului pentru o limbă naturală. O asemenea teorie se construieşte în acelaşi limbaj ca şi limbajul-obiect (şi aceasta va fi o teorie 'omofonică'), sau se construieşte într-un alt idiom (teorie 'heterofonică' a adevărului). Dar în oricare variantă s-ar făuri teoria, nu se poate asuma - susţine Davidson - exigenţa ca limbajul teoriei să fie superior ca tip logic limbajului-obiect. Această asumpţiune nu poate fi făcută, deoarece ea ar duce la consecinţa că există idiomuri istorice dotate cu tipuri logice superioare faţă de altele. Iar înţelegerea unui asemenea idiom ca metalimbaj în care ar fi

formulată definiţia adevărului nu s-ar mai justifica. Se poate deci obţine superioritatea de tip logic a unui metalimbaj faţă de un limbaj-obiect. Dar acest lucru este efectul unei construcţii intenţionale prin care cele două limbaje sînt mereu ţinute sub control. Metalimbajul este în aceste condiţii înţeles, deoarece expresiile care îi asigură superioritatea vin din limba naturală - care este ea însăşi înţeleasă. Conform lui Davidson, procedura nu mai e însă aplicabilă cînd în joc sînt două idiomuri globale (istorice).

Urmarea acestui punct de vedere este că Davidson nu va opta pentru definiţia explicită a adevărului, ci pentru o variantă mai slabă care este o teorie a acestuia.

(ii) Adevăr absolut şi adevăr relativizat

În mod convenţional, conceptul de adevăr definit de Tarski în eseul său este numit "adevăr absolut". În acelaşi eseu, Tarski a schiţat însă şi o definiţie alternativă. Adevărul era acum privit prin raportare la o clasă de obiecte denumite modele.

Sugestia lui Tarski, a fost fructificată în anii '50 de mai mulţi logicieni. Adevărul relativizat la un model a servit astfel ca instrument de analiză semantică a unor limbaje logice mai complexe - logicile modale - care se dovediseră inabordabile prin metodele semantice tradiţionale şi, implicit, prin conceptul de adevăr absolut.

Conectată cu noţiunea leibniziană de lume posibilă, teoria semantică a modelelor a devenit semantica lumilor posibile. Una dintre aplicaţiile noii teorii este chiar teoria sensului. Pentru mai mulţi filosofi, a specifica sensul unei propoziţii înseamnă a afirma că propoziţia este adevărată în raport cu o clasă de lumi posibile.

Davidson respinge această aplicaţie a semanticii lumilor posibile. Motivele sînt aceleaşi cu cele care îl determinaseră să opteze pentru o teorie a adevărului, Davidson doreşte o teorie a sensului de o maximă austeritate conceptuală. Singurele concepte noi ce apar în metalimbajul teoriei sînt adevărul şi satisfacţia (dar adevărul e doar un caz special al satisfacţiei). Austeritatea conceptuală şi implicit definiţională se explică, la Davidson, prin refuzul de a admite termeni a căror înţelegere să fie acceptată în prealabil, şi deci prin convenţie. Pentru unele din propoziţiile limbajelor modale, exigenţa davidsoniană este satisfăcută: o pro-

poziţie modală este parafrazată (extensional) prin utilizarea conceptului de adevăr în raport cu un set de lumi posibile. Dar dacă se adoptă acest concept, cu el vor trebui analizate şi propoziţiile nemodale. În cazul acestora din urmă, parafrazarea lor va însemna însă, în mod inevitabil, o infuzie de sens pe care limbajul-obiect nu o poate justifica. Şi nici metalimbajul.

Soluţia ar consta în utilizarea teoriei adevărului relativizat pentru analiza propoziţiilor modale şi în folosirea adevărului absolut pentru celelalte propoziţii. Dar conjuncţia celor două sisteme deductive nu se poate realiza, deoarece Davidson cere o teorie axiomatică a sensului, iar combinarea celor două teorii nu înseamnă aşa ceva: teoremele din teoria adevărului relativizat nu sînt şi teoreme în teoria adevărului absolut. Toate aceste împrejurări îl conduc pe Davidson la a susţine ideea că numai ultima teorie este adecvată pentru abordarea sensului.

(iii) Extensionalitate şi înţelegere: problema traducerii

Teoria adevărului este o axiomatizare a unui limbaj extensional. Interpretată ca teorie a sensului, ea devine axiomatizarea unui fenomen important: fenomenul de înţelegere a unei limbi. Se pune însă întrebarea dacă acest fenomen nu excedează, prin complexitatea sa, puterile explicative ale unui limbaj doar extensional.

Schema definiţională a lui Tarski arată că ştim ce este adevărul pentru o propoziţie numai dacă înţelegem ce spune propoziţia. Or, înţelegerea propoziţiei este asigurată de către traducerea ei. De aici urmează că nici nu mai e nevoie să se apeleze la conceptul de adevăr, întrucît problema sensului este rezolvată prin chiar procedura traducerii. În consecinţă, conexiunea reală nu pare a fi cea dintre sens şi condiţii de adevăr, ci dintre sens şi traducere. În mod implicit, aceasta înseamnă scoaterea din circuitul explicativ a conceptului de adevăr. Reducţia explicativă propusă de Davidson se vede astfel expusă unei obiecţii cruciale.

Davidson şi-a dat seama de seriozitatea acestei obiecţii. Lui nu-i rămîneau decît două posibilităţi: fie să opteze pentru noua conexiune explicativă, fie să continue a o susţine pe cea iniţială în aşa fel încît aceasta să poată depăşi impasul apărut. În mod doar aparent surprinzător, filosoful american a preferat a doua alternativă. Această opţiune se explică prin atitudinea avută

faţă de problema traducerii.

Ca activitate, traducerea este controversabilă în chestiunile de detaliu, dar (cel puţin aparent) neproblematică în chestiunile de fond. Orice traducere este rezultatul echivalării unor termeni (necunoscuţi) cu alţi termeni (cunoscuţi). Posedăm aşadar o teorie a sensului pentru o anumită limbă, în măsura în care posedăm o teorie a traducerii acelei limbi în limba ce ne este accesibilă.

Instanţa ce reglementează activitatea de traducere este dicţionarul bilingv, împreună cu o gramatică formulată în limbajul cunoscut de cel care învaţă. Davidson nu a-a gîndit nici un moment să conteste utilitatea şi eficacitatea acestui mod de construcţie a traducerii. El a fost conştient de avantajele practice ale acestei proceduri, şi şi-a dat seama că procedura este caracteristică pentru (şi că decurge din) anumite obişnuinţe. În acelaşi timp însă, pentru Davidson, rolul de instanţă avut de un dicţionar este chestionabil din punct de vedere teoretic. În majoritatea textelor sale, este prezentă (implicit sau explicit) următoarea întrebare: pe ce se întemeiază ansamblul de echivalenţe interidiomatice furnizate de un dicţionar ? Răspunsul nu poate fi decît un lanţ de regresii: orice ansamblu de astfel de echivalenţe se sprijină pe o experienţă lexicografică anterioară. Dar atunci trebuie admis că prima verigă a acestui lanţ se poate foarte bine prezenta şi sub forma unei experienţe de traducere care este în mod esenţial diferită de ansamblul tuturor experienţelor ulterioare. Diferită prin faptul că această experienţă iniţială are alte temeiuri decît cele furnizate de o traducere ulterioară.

Davidson nu ar face din constatarea acestei situaţii o condiţie necesară privind existenţa însăşi a şirului de experienţe de traducere. Altfel spus, nu e obligatoriu pentru Davidson ca veriga iniţială să difere de verigile următoare. Dar pentru el nu e obligatoriu nici faptul ca ansamblul de experienţe traducţionale succesive să fie esenţial asemănătoare. Această împrejurare conferă semnificaţie obiecţiei lui Davidson, ferind-o de pericolul de a fi o speculaţie specioasă.

Formulată succint, obiecţia la adresa conexiunii sens-traducere are deci aspectul următor: reducţia sensului la conceptul de traducere implică dezavantajul major că traducerea este o activitate convenţională. Această activitate neglijează posibilitatea ca traducerea să se întemeieze şi pe resurse diferite de experienţe

lexicografice anterioare. Convenţională fiind, traducerea nu poate avea pretenţia că este şi o reală teorie explicativă a sensului.

Vulnerabilitatea acestei teorii l-a determinat pe Davidson să opteze pentru o teorie a sensului fondată tot pe conceptul de adevăr. Este vorba însă acum despre un demers distinct de cel al lui Tarski. Tarski asuma conceptul de traducere, ca să definească adevărul. Traducerea era la el o traducere convenţională. Păstrînd schema tarskiană, Davidson inversează în ea accentele. Ceea ce se urmăreşte acum este obţinerea unei traduceri pornindu-se de la conceptul de adevăr. Dar aceasta înseamnă că adevărul devine un concept deja înţeles. Din punct de vedere "tehnic", nu e nici o dificultate în a susţine un asemenea lucru, în cadrul unei teorii axiomatice. Un concept deja înţeles este un concept primitiv, adică admis fără definiţie (deci printr-o convenţie). Însă acest artificiu nu poate fi de ajutor, dacă se doreşte ca teoria să fie autentic explicativă. Conştient de inutilitatea avantajului tehnic, Davidson introduce în discuţie un element nou. El lansează astfel ipoteza că orice vorbitor al unei limbi dispune de resursele necesare pentru a interpreta propoziţiile unei limbi necunoscute chiar şi în absenţa unui dicţionar sau a unei gramatici. Davidson se gîndeşte aşadar la împrejurarea în care un individ ajunge într-o colectivitate al cărei idiom îi este necunoscut şi nedescris în vreo gramatică sau dicţionar. Resursele de care dispune străinul într-o asemenea circumstanţă permit, conform lui Davidson, realizarea unei interpretări pe temeiuri behavioriste (dar nu numai). Procesul interpretativ e numit de filosoful american interpretare radicală.

Acum intervine şi inovaţia: Davidson consideră că forma (care este pînă în acest moment teoria adevărului), se umple cu acel conţinut care este interpretarea radicală. În felul acesta, conceptul de adevăr devine realmente un concept primitiv al teoriei, dar primitivitatea lui nu mai este o chestiune de convenţie. Primitivitatea adevărului derivă din coloratura empirică pe care i-o acordă procesul interpretării radicale. În acelaşi timp, conjuncţia dintre forma teoriei adevărului şi conţinutul ei empiric are drept rezultat producerea unei traduceri. Elementul important de aici este că traducerea este un efect neconvenţional, căci ea nu mai decurge din uzul unor dicţionare sau gramatici. A da seamă de conceptul de sens înseamnă aşadar, conform lui Davidson, a ţine cont de trei factori de bază: adevăr, adecvare empirică (interpretare radicală) şi struc-

tură sintactică (ultimul parametru apare din asumarea de către teoria adevărului a conceptului de propoziţie).

Din acest mod de a gîndi teoria sensului au rezultat o serie de realizări şi de propuneri. O astfel de realizare este perspectiva davidsoniană asupra formei logice, Davidson observă că a specifica în ce condiţii propoziţiile unei limbi sînt adevărate înseamnă a arăta că unele propoziţii sînt consecinţele logice ale altora. Dar consecinţa logică nu poate fi gîndită în mod ihdependent de forma logică. Se descoperă astfel că problema sensului reprezintă o altă faţă a problemei despre forma logică (într-un stil polemic ce îi este caracteristic, Harman va utiliza în mod constant expresia "formă logică" acolo unde Davidson ar fi utilizat termenul "sens" - cf. Harman 1972 b).

În acest cadru teoretic, se înscriu două analize devenite celebre: analiza davidsoniană a enunţurilor indirecte şi a propoziţiilor acţionale. Preocuparea lui Davidson este de a face clară forma logică a acestor tipuri de contexte şi, în acelaşi timp, de a pune în acord forma logică cu inferenţele pe care aceste clase de enunţuri le admit.

Din ansamblul subtipurilor de contexte indirecte, Davidson a ales doar un eşantion: cel reprezentat de enunţurile construite cu a spune. Observaţiile lui Davidson pot fi însă generalizate - schimbînd ce-i de schimbat - pentru întreaga clasă a verbelor de atitudine propoziţională.

Fie propoziţia:

(4) Galilei a spus că pămîntul se învîrteşte.

Pentru Davidson, o propoziţie precum (4) are următoarea "structură de adîncime logică":

(4') Pămîntul se învîrteşte. Galilei a spus asta.

(4') explicitează raporturile sintactice şi semantice din (4). Se observă că în (4') propoziţia subordonată din (4) ajunge să fie evocată prin demonstrativul asta. Prezenţa demonstrativului atrage atenţia asupra faptului că subordonata din (4) nu este, în realitate, o propoziţie ci este o rostire (adică o întrebuinţare) a unei propoziţii. Rostirea aparţine cuiva care este emiţătorul întregului enunţ (4).

În felul acesta, pentru Davidson, un enunţ dicendi devine posibil în virtutea împrejurării că există un "vorbitor originar" care formulează o afirmaţie. Afirmaţia ajunge la cunoştinţa unui

alt vorbitor - un vorbitor "secundar" - ce o redă printr-o rostire sinonimă. Vorbitorul secundar pune rostirea sa în dependenţă sintactică de verbul a spune. Toată această istorie a făuririi enunţului e reflectată de o structură de adîncime de forma (4').

Din această perspectivă analitică, urmează că enunţurile dicendi în special (dar şi cele de atitudine psihologică în general) sînt caracterizate de asimetria sintaxă-semantică. Propoziţia subordonată din (4) este doar sintactic subordonată faţă de verbul principal. Ea nu este însă subordonată şi semantic: ea este doar o rostire ('an utterance') strict dependentă de momentul enunţării, şi evocă o altă afirmaţie - cea făcută de vorbitorul originar. Independenţa semantică e evidenţiată de utilizarea demonstrativului în (4').

Independenţa semantică a subordonatei îi permite lui Davidson să susţină două teze pe care nici o altă abordare a contextelor indirecte nu le putuse afirma. Şi anume, că în contextele indirecte cuvintele din subordonată au referinţa lor uzuală dar că, în ciuda acestui fapt, ele nu pot fi înlocuite cu alte cuvinte avînd aceeaşi referinţă. Aceasta este soluţia davidsoniană la paradoxul intersubstituţiei în contextele indirecte.

Analiza propoziţiilor acţionale începe la Davidson printr-o critică a studiilor pe această temă făcute de Kenny, Chisholm şi Reichenbach. Punctul de plecare al lui Davidson se găseşte în studiul lui Austin ("A Plea for Excuses") şi constă în propunerea de a interpreta verbele de acţiune ca referindu-se la entităţi de un fel special: evenimentele. Conform propunerii lui Davidson, verbul urmează să fie acum numele evenimentului. El va fi astfel un predicat ale cărui argumente sînt participanţii la proces, dar şi o variabilă individuală cu valoare în domeniul evenimentelor. Pentru propoziţia:

(5) Daniel se plimbă.

analiza davidsoniană propune astfel următoarea reprezentare logică:

(5') $(\exists e)\ P(d, e)$

(e este variabila pentru evenimente, d este constanta individuală care îl desemnează pe Daniel, iar P este predicatul care dă numele evenimentului. (5') înseamnă: există un eveniment e care este plimbarea lui Daniel.)

Această schemă de reprezentare logică are o consecinţă remarcabilă în ceea ce priveşte adverbele modale. Dacă (5) devine :

(6) Daniel se plimbă aseară.

interpretarea logică ajunge să fie: există un eveniment care este plimbarea lui Daniel şi care se face apatic. Adverbul modal nu mai este acum (ca la Reichenbach) un predicat de un ordin superior. El stă pe acelaşi plan cu verbul şi caracterizează evenimentul.

Deşi pare la prima vedere artificială, analiza lui Davidson a primit o confirmare independentă din partea lui Chomsky. În "Remarks on Nominalizations", acesta arată că este preferabil ca nominalizările să fie introduse chiar în structura de adîncime. Noua ipoteză însemna renunţarea la transformări de nominalizare.

Davidson a şi lansat de altfel propunerea ca forma logică pe care teoria adevărului o atribuie propoziţiilor să fie privită ca structură de adîncime la care se refereau sintacticienii. Dar propunerea lui Davidson, a fost ezitantă în sensul că Davidson nu a tematizat-o. Mai decît, Harman a arătat într-un pătrunzător studiu ce ar însemna această echivalare (Harman, 1972 a).

4. O apărare a programului davidsonian

În mod direct sau numai tangenţial, au fost exprimate critici la adresa programului. Ele au vizat, în principal, adecvarea proiectului şi tezele davidsoniene despre forma logică.

Strawson se îndoieşte, de exemplu, că identificarea sens = condiţii de adevăr este o alternativă reală la teoria sensului interpretat ca intenţie de comunicare. Dar Davidson a asumat mereu teza că sensul este, în mod ultim, o chestiune de intenţie şi de credinţă ('belief'). Consecinţa acestei asumări este rolul pe care-l joacă în teoria sa interpretarea radicală.

Foster şi Loar consideră că proiectul davidsonian rămîne, în ciuda pretenţiilor, o teorie a sensului care face apel în mod camuflat la traducerea convenţională. Prin aceasta, ei ignoră rolul metodologic avut la Davidson de interpretarea radicală. În mod curios, obiecţiile lor nu vizează însă (după cum ar fi fost de aşteptat) ineficienţa explicativă a interpretării radicale, ci resursele expresive ale metalimbajului. Foster se străduieşte să demonstreze că o teorie adecvată a sensului nu poate fi decît intensională (intensionalism, la Foster, înseamnă metalimbajul extensional al semanticii lumilor posibile).

În aceeaşi direcţie merg şi criticile lui Wallace (iniţial

un apărător al programului davidsonian). Alternativa lui Wallace este un metalimbaj intensional, în care operatorul intensional este expresia (nedefinită): "este o problemă de sens că...". Modul de construcţie a acestui metalimbaj are însă consecinţa că principiul compoziţional al sensului nu mai este o exigenţă impusă teoriei. Wallace asumă astfel (fără să o şi dorească) teza că memoria semantică a vorbitorilor este nelimitată.

Dintre criticile aduse de Harman, cea mai incisivă priveşte forma logică şi calitatea ei interpretativă. Harman susţine că Davidson poate explica sensul cuantificării pe domeniul evenimentelor (spre exemplu), dar că acest lucru nu e suficient. Conform lui Harman mai trebuie să se şi justifice apelul la evenimente. Această justificare nu o poate însă oferi decît o teorie separată a evenimentelor (formulată tot în metalimbajul teoriei sensului).

Din această obiecţie, se deduce că Harman nu e mulţumit cu genul de justificări pe care le furnizase Davidson. Există o îndreptăţire pentru această nemulţumire. Dar dacă s-ar accepta critica lui Harman, metalimbajul s-ar vedea îmbogăţit cu o teorie a cărei înţelegere nu ar fi prin nimic justificată. Orice teorie de felul celei sugerate de Harman se cere a fi validată de către limbajul-obiect.

5. O critică a programului davidsonian

Se pot aduce critici programului davidsonian şi dintr-un unghi cu o deschidere mai mică: din unghi lingvistic. Diferenţa faţă de criticile precedente este că o critică lingvistică duce la îmbunătăţirea unor aspecte ale programului, şi nu la contestarea lui globală.

Davidson a formulat ipoteza că teoria trebuie să dispună de un set finit de termeni semantici primitivi şi a şi dat o definiţie a acestui concept. Setul trebuie să fie finit, pentru că memoria semantică a vorbitorilor e limitată. Dar definiţia lui Davidson permite să se înglobeze în sfera acestei noţiuni toate cuvintele extralogice dintr-o limbă. Şi aceasta deoarece teoria este o teorie a sensului pentru un limbaj.

Se naşte astfel o dificultate practică în tentativa de a edifica o asemenea teorie. Dificultatea reclamă o reconsiderare a conceptului de limbaj, dar şi a fenomenului de cunoaştere a unui

limbaj. Am propus, în acest sens, o focalizare a cercetării asupra sistemului gramatical avut de o limbă, şi nu asupra sistemului ei lexical. O limbă devine astfel un ansamblu finit, după cum doreşte Davidson - de subsisteme: jonctiv, cuantificaţional, adverbial, prepoziţional. Elementele subsistemelor sînt realii termeni semantici primitivi.

În al doilea rînd, acelaşi concept de limbaj reclamă analiza semantică a tuturor tipurilor de propoziţii şi nu doar a celor care se pretează la descrierea condiţiilor de adevăr. Dar această analiză nu se poate face menţinînd predicatul "adevărat" ca substitut al celui de sens. Urmînd o sugestie a lui Dummett, am plasat teoria adevărului în centrul teoriei sensului, şi am introdus un al doilea predicat ("are sens") pentru toate propoziţiile de tip neasertiv. Gama acestor propoziţii reprezintă orbitele teoriei sensului. Am testat apoi puterea explicativă a teoriei adevărului printr-o procedură reductivă. Procedura a constat în echivalarea expresiilor "Propoziţia imperativă (interogativă, condiţional-optativă, prezumtivă etc.)"p" are sens" cu alte propoziţii (de obicei moleculare) asertive şi deci susceptibile de a fi caracterizate prin intermediul adevărului. S-a dovedit astfel că pentru uzul standard al unei propoziţii neasertive este cu putinţă captarea sensului prin calea mediată a unor propoziţii asertive. Aceasta constituie o probă a forţei explicative avute de către conceptul de adevăr, şi dovedeşte implicit validitatea tezelor centrale davidsoniene.

Pentru fiecare tip de propoziţie neasertivă s-au construit astfel axiome care justifică sensul unor mulţimi de propoziţii neasertive. Aplicaţia s-a făcut pe limba română, dar principiile de analiză sînt generalizabile pentru oricare altă limbă. Originalitatea demersului nu a constat în analizele propriu-zise (cu excepţia, poate, a analizei interogaţiei care, în lucrarea mea, nu e tratată ca o formă specială de imperativ). Consider însă originală demonstraţia faptului că modalităţile neasertive gravitează în jurul celei asertive, aceasta întîmplîndu-se într-un cadru de teorie cu graniţe explicite. Mulţumită lui Davidson, se poate emite, astfel, pretenţia că a fost depăşit stadiul analizei filosofice clasice şi al varietăţilor ei contemporane (Hintikka, Şcoala de la Oxford), pentru a se intra pe făgaşul unei teorii explicite a limbajului ce poate fi gîndită ca o alternativă la alte teorii (structuralismul, transformaţionalismul etc.).

Harman şi Davidson au propus fiecare cîte o cale de analiză

a enunţurilor indirecte şi au respins împreună (dar cu argumente diferite) abordarea acestor propoziţii în metalimbajul semantic al lumilor posibile. Studiul comparativ al ipotezelor lor de analiză şi al ipotezelor adoptate de semantica lumilor posibile a dus la o concluzie neaşteptată: privite din punctul de vedere al exigenţelor impuse de Davidson asupra teoriei sensului, nici una din aceste propuneri de analiză nu reliefează o calitate decisivă care să conducă la alegerea ei îndubitabilă. Fenomenul tipic este că fiecare analiză satisface un set de cerinţe dar intră în conflict cu altele.

Am propus, în consecinţă, o ierarhie a exigenţelor, căci în programul davidsonian toate constrîngerile asupra teoriei stau pe acelaşi plan. Ierarhia constă în a considera doar unele dintre constrîngeri ca fiind obligatorii. Discuţia fiecărei exigenţe în parte (cf. p. 237-258) a dat următorul rezultat: sînt constrîngeri obligatorii unitatea axiomatică a teoriei, recursivitatea, extensionalitatea, scrutabilitatea, justificarea traducerii din limbajul-obiect în metalimbaj, opţiunea pentru o teorie (şi nu pentru o definiţie) a adevărului, relevanţa felului în care e descris sensul pentru inferenţele pe care propoziţiile analizate le admit. Sînt constrîngeri facultative austeritatea ontologică, nerecurgerea la axiomele non-logice, compatibilitatea formei logice cu structura sintactică de adîncime, evidenţa empirică a axiomelor sau a teoremelor, unitatea sens-credinţe-vorbire. Ultima are o importanţă cu totul deosebită în filosofia davidsoniană. Ea a fost totuşi sacrificată, deoarece era o exigenţă în conflict cu cerinţa de scrutabilitate. Davidson însuşi a revenit asupra ei (în Davidson 1986) şi a încercat să-i găsească o altă întemeiere prin care să se evite contradicţia cu problema scrutabilităţii.

Din ierarhia propusă, reiese că nici una dintre cele trei doctrine de interpretare a contextelor indirecte nu e satisfăcătoare deoarece nici una nu satisface nucleul de constrîngeri obligatorii. Am optat, în consecinţă, pentru o propunere proprie de analiză. Inspirată din semantica lumilor posibile, această propunere se deosebeşte de variantele Hintikka sau Montague prin aceea că nu operează cu un concept al adevărului relativizat, ci conservă conceptul de adevăr 'absolut'. Această inovaţie a fost posibilă argumentînd că fenomenul intensionalităţii - pe care lumile posibile îl parafrazează extensional - este semnalat de structura sintactică a contextelor Variabilele de lumi posibile au primit astfel în modelul propus şi

o reprezentare sintactică. Consecinţa a fost că modelul a devenit prin axiomele sale compatibil cu axiomele clasice şi astfel unitatea axiomatică a întregului s-a păstrat. În acelaşi timp, s-a născut ipoteza că şi contextele indirecte sînt structuri lingvistice achiziţionabile (fapt pe care Davidson îl contestă). De asemenea, axiomele modelului propus fac din propoziţiile analizate fenomene scrutabile şi sînt relevante în raport cu inferenţele admise de contextele indirecte. În sfîrşit, cadrul de analiză oferă o explicaţie pentru eşecul intersubstituţiei termenilor coreferenţiali (pentru toate acestea, cf. p. 259-293).

6. O aplicaţie a programului davidson

Există adjective care nu admit o analiză adecvată în limbajul predicatelor de ordinul întîi. Particularitatea lor se dezvăluie în inferenţele pe care le permit. Din propoziţia:

(7) Bardot este o actriţă bună.

nu se poate deduce consecinţa:

(8) Bardot este actriţă şi Bardot este bună.

ci:

(9) Bardot este actriţă.

Responsabil de inferenţa (9) este tocmai adjectivul "bună". Totuşi, tipul de inferenţă pe care adjectivele standard îl admit este ilustrat de (8). Adjectivele care blochează acest gen de consecinţe sînt denumite în literatura de specialitate "adjective atributive" sau "non-extensionale".

Ca şi alţi cercetători, Davidson a semnalat particularitatea adjectivelor atributive. El nu a propus însă un mod de abordare anumit. La data cînd Davidson îşi publica faimosul eseu programatic "Truth and Meaning", de notorietate era analiza lui Reichenbach. Reichenbach propunea o abordare în termenii unei logici a predicatelor de ordinul al doilea. Un asemenea demers îi va fi părut lui Davidson nesatisfăcător. Reichenbach propusese o analiză similară şi pentru adverbele modale, căreia Davidson i-a contrapus propria sa analiză a propoziţiilor acţionale.

Am imaginat, în aceste condiţii, o abordare a adjectivelor atributive care să fie apropiată în spirit de ipoteza davidsoniană asupra enunţurilor de acţiune. În legătură cu acestea din urmă, Davidson asumase o ontologie a evenimentelor. Pentru adjectivele

atributive, se pune, în primul rînd, problema de a descoperi ce formă logică implică. Sintaxa lor se dovedeşte un bun ghid în acest sens. Este admisibil ca (7) să fie interpretată în calitate de structură obţinută prin transformarea structurii:

(7') Ca actriţă, Bardot este bună.

La rîndul ei, (7') provine tot printr-o transformare din :

(7") În ipostaza de actriţă, Bardot este bună.

Din această istorie transformaţională, se pot abstrage ipoteze privind limbajul în care adjectivele atributive urmează a fi analizate. Acesta este un limbaj al predicatelor de ordinul întîi în care, alături de variabilele individuale "clasice" mai sînt admise variabile pentru entităţi de un gen special: ipostazele. Pentru acestea, e folosit simbolul i indexat: $i_1, i_2, \ldots, i_n$. Faptul că o persoană se găseşte, de pildă, în ipostaza de actriţă, ajunge să fie simbolizat într-un astfel de limbaj în felul următor :

(10) $(\exists i_1)\, A(b\ i_1)$

('$\exists$') este cuantorul existenţial, 'A' este predicatul care semnifică "actriţă' iar 'b' este constanta individuală referitoare la Bardot). Forma logică a enunţului (7) devine astfel:

(11) $(\exists i_1)(A(b_{\&}\ i_1) \wedge B(i_1))$

('B' simbolizează adjectivul "bună' iar '$\wedge$' e semnul conjuncţiei.)

Întreaga analiză repetă prin urmare, la nivelul adjectivelor atributive, ceea ce Davidson propusese la nivelul adverbelor modale.

Această ipoteză de studiu are virtuţile ei, dar nu e lipsită nici de inconveniente. Avantajul este că a asuma o ontologie a ipostazelor corespunde standardelor observaţionale behavioriste. O ipostază este un lucru mai puţin controversabil decît o proprietate. Se poate spune cu mai multă precizie în ce condiţii două ipostaze sînt identice.

Dezavantajul este însă şi el major. Din (11), decurge consecinţa logică:

(12) $(\exists i_1)\, A(b, i_1)$

(12) afirmă: există o ipostază în care Bardot e actriţă. Dar această consecinţă nu este şi inferenţa pe care (7) o admite. (7) permite o inferenţă mai tare; o aserţiune în termeni de proprietăţi: Bardot este o actriţă. Pentru ca această ultimă inferenţă să fie obţinută şi din (12), e necesar ca limbajul ipostazelor să fie suplimentat cu o axiomă non-logică (în exprimarea lui Da-

vidson), adică, în fapt, cu un postulat de sens în maniera Carnap. Postulatul este de tipul următor:

(13) Dacă cineva se găseşte în ipostaza X atunci el va avea proprietatea X.

Din (12) şi (13) se obţine într-adevăr inferenţa (9) admisă de contextul (7). Dar axioma non-logică e prea restrictivă în privinţa conceptului de ipostază. Ea exclude împrejurarea - altfel normală - ca o persoană să se folosească de o ipostază pentru a induce în eroare. Aceasta nu concordă cu ceea ce ne ştie că înseamnă o ipostază. Şi dacă logicianul e liber să aleagă după cum doreşte postulatele de sens, lingvistul nu poate proceda tot aşa. Paralelismul cu doctrina evenimenţială a lui Davidson clarifică astfel limitele explicative ale modelului.

7. În loc de concluzii

Sînt trecute în revistă calităţile programului dar şi neajunsurile sale. Avantajul principal îl constituie faptul că programul propune prima alternativă axiomatică limpede la teoria transformaţională a limbajului. Un alt merit însemnat este acela că Davidson urmăreşte să obţină o teorie netrivială a sensului. O substanţială tradiţie (reprezentată de Frege, Saussure, Carnap, Katz) nu reuşise să acceadă la aşa ceva. În sfîrşit, teoria explicitează nebănuitele puteri explicative ale conceptului de adevăr.

Programul relevă însă şi limitele formalizării confruntată cu complexitatea structurală a limbii naturale. O dovadă în acest sens o constituie chiar problema adjectivelor atributive, neepuizată printr-o analiză de inspiraţie davidsoniană.

Bibliografie fundamentală

Davidson 1969 = "Truth and Meaning", în Davis, Hockney and Wilson (eds.), "Philosophical Logic", D.Reidel Publishing Company, Dordrecht, 1-19

Davidson 1970 a = "Teorii ale sensului şi limbi care pot fi învăţate" în "Logica Ştiinţei", Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970

Davidson 1970 b = "Semantics for Natural Languages" în Vissentini (ed.), "Linguaggi nella società e nella tecnica", Edizioni di Communità, Milan, 177-188

Davidson 1973 = "In Defense of Convention T" în Le Blanc (ed.), "Truth Syntax and Modality", North Holland Publishing Company, Amsterdam and London, 77-86

Davidson 1975 a = "On Saying That" în Davidson and Harman, "Logic of Grammar", Dickenson Publishing Company Inc., Encino, 143-152

Davidson 1975 b = "The Logical Form of Action Sentences" în vol. cit., 235-246

Davidson 1976 = "Reply to Foster" în Evans and McDowell (eds.), "Truth and Meaning", Clarendon Press, Oxford, 33-41

Davidson 1986 = "A Coherent Theory of Truth" în Le Pore (ed.), "Truth and Interpretation", Clarendon Press, Oxford, 307-320

Harman 1972 a = "Deep Structure as Logical Form" în Davidson şi Harman (eds.), "Semantics of Natural Language", D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, 25-48

Harman 1972 b = "Logical Form" în "Foundations of Language", 38-63

Harman 1974 = "Meaning and Semantics" în Munitz and Unger, "Semantics and Philosophy", New York University Press, 1-16

Tarski 1972 a = "Le concept de vérité dans les langages formalisés" în "Logique, sémantique, méthamathématique", Armand Colin, Paris, 157-269

Wallace 1972 = "On the Frame of Reference" in Davidson and Harman (eds.), "Semantics of Natural Language", D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, 219-253

Wallace 1975 = "Non-standard Theories of Truth" in Davidson and Harman (eds.), "Logic of Grammar", Dikenson Publishing Company Inc. Encino, 42-51.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

D 42 92 DEP. LEGAL 1992